

برنامه درسی به عنوان نهاد*

فرشته آل حسینی^۱

مقدمه

وجود مفهوم «برنامه درسی به عنوان»^۲ در متون تخصصی رشته، از وجود روایت‌های مختلف برنامه‌درسی از دیدگاه‌های مختلف حکایت دارد؛ و بیانگر تحول مداوم فهم متخصصان رشته از برنامه‌درسی است. به عنوان نمونه‌هایی گویا، می‌توان به فهم برنامه‌درسی ویلیام پاینار و همکاران (۱۹۹۵) و پیگرد برنامه‌درسی (۲۰۰۶) ویلیام رید اشاره کرد که در آنها از فهم «برنامه-درسی به عنوان» مقولات متعدد نام برده شده است، از جمله، «برنامه‌درسی به عنوان متن نهادی شده»^۳ و «برنامه‌درسی به عنوان نهاد»^۴. آنچه در تقسیم‌بندی پاینار و همکارانش جلب توجه می‌کند، تلقی متنی^۵ از برنامه‌درسی است که گرایشی مطالعاتی در طیفی از متخصصان برنامه‌درسی موسوم به نومفهوم‌گرا^۶ است. اما، طیفی دیگر نیز وجود دارد که لزوماً فهم برنامه-درسی را متنی^۷ و زبانی به معنایی که نومفهوم‌گرایان در نظر می‌گیرند، در نظر نمی‌گیرند. از این رو، ما با دو تلقی از فهم نهادی برنامه درسی در متون تخصصی مواجه می‌شویم. یکی مشخصاً نومفهوم‌گرایانه است، با عنوان «برنامه‌درسی به عنوان متن نهادی شده»، و دیگری با این که زیر چتر نومفهوم‌گرایی قرار نمی‌گیرد، اما همچنان در زیر چتر جنبش «فهم»^۸ یا به تعبیری «پیگرد»^۹ برنامه‌درسی قرار دارد، با عنوان «برنامه‌درسی به عنوان نهاد». در این مقاله، قصد داریم به طور کلی به مفهوم برنامه-درسی به عنوان نهاد بپردازیم. البته به ایده نومفهوم‌گرایانه «برنامه‌درسی به عنوان متن نهادی شده» اشاره مختصری خواهد شد. فهم نهادی از برنامه‌درسی می‌تواند در زمینه و در ارتباط با «تربیت مدرسه‌ای»^{۱۰} و «اصلاحات»^{۱۱} معنادارتر شود. اما، پیش از آن، لازم است مختصری به ایده برنامه‌درسی به عنوان «متن نهادی شده» و «نهاد» بپردازیم.

ایده برنامه‌درسی به عنوان «متن نهادی شده» و «نهاد»

پاینار و همکاران (۱۹۹۵) به صراحت استراتژی پست‌مدرن‌ها را که همان تأکید بر ماهیت زبانی برنامه‌درسی است در مطالعات خود دنبال می‌کنند. برنامه‌درسی را می‌توان در قالب یک گفتمان و به عنوان یک متن مورد فهم و مطالعه قرار داد. این متن می‌تواند «تاریخی»، «سیاسی»، «طبقاتی»، «جنسیتی»، «پدیدارشناختی»، «پست‌مدرن»، «زیباشناختی»، «الهیاتی»، «بین‌المللی» و «نهادی‌شده» باشد. برنامه‌درسی به عنوان یک متن نهادی‌شده با مفاهیمی چون عملیات‌گرایی^{۱۲}، قاعده‌مندی^{۱۳}،

*. CURRICULUM AS INSTITUTION

Falehoseini@yahoo.com

۱. دکتری فلسفه تعلیم و تربیت

2. Curriculum as

3. Curriculum as institutionalized text

4. Curriculum as institution

5. As Text

6. Reconceptualist

7. Textual

8. Understanding

9. Pursuit

10. Schooling

11. Reform

12. Operationalism

13. Regulation

دیوان‌سالاری‌سازی^۱، تمرکزگرایی^۲ و استانداردسازی^۳ ملازمت یافته است. سؤالاتی که درباره برنامه‌درسی در چنین گفتگومانی شکل می‌گیرد عبارت است از:

«آیا برنامه‌درسی نتیجه‌بخش است؟ چطور می‌تواند برانده نهاد شود؟ آیا مدرسه بر طبق آن روان‌تر و مؤثرتر عمل می‌کند؟ چطور می‌توانیم میزان موفقیت آن را بسنجیم؟» (پاینر و همکاران، ۱۹۹۵: ۶۶۱). این سؤالات همگی با یک هدف دنبال می‌شوند: بهبود هرچه بیشتر عملکرد روزانه نهاد مدرسه. اما، مسئله رید فرق می‌کند. او به مطالعه برنامه‌درسی به عنوان یک نهاد علاقه‌مند شد، چون مسئله‌اش با تاسی توأم با تفاوت، یا به تعبیر خودش «تأکیدات متفاوت» از شواب، به کارگیری «روش عملی»^۴ - عمل‌فکوره^۵ - در نظام نهادی شده تربیت رسمی عمومی^۶ بود. مقدمه این کار را مطالعه تاریخی هویت برنامه‌درسی درسی به عنوان یک نهاد قرار داد:

«فهم این که چطور عمل‌فکوره در نظام نهادی شده تربیت رسمی عمومی می‌تواند به کار گرفته شود در درجه نخست به بها دادن به ماهیت تاریخی برنامه‌درسی به عنوان یک نهاد فعال در رابطه با فعالیت‌های نهادی دیگر بستگی دارد. این که چطور برنامه‌درسی آن گونه که هم‌اکنون با آن سروکار داریم پدید آمد؟ تحت چه شرایطی برنامه‌درسی نهادی شد؟ چطور باید ماهیت تربیت رسمی را در ابعاد سازمانی و نهادی‌اش درک کنیم؟» (رید، ۱۸۷: ۱۹۹۹).

او در بخشی از تحلیل تاریخی خود در باب نهادی شدن برنامه‌درسی در جایی عنوان می‌کند که آنچه ایده اصلی برنامه‌درسی^۷ را از ایده یادگیری، تدریس و تربیت متمایز می‌کند مفاهیم ساختار^۸، توالی^۹ و تکمیل^{۱۰} است.

«بدون ساختار، توالی و تکمیل ما می‌توانیم یادگیری داشته باشیم، می‌توانیم تدریس داشته باشیم، می‌توانیم تربیت داشته باشیم، اما نمی‌توانیم برنامه‌درسی داشته باشیم» (رید، ۱۸۸: ۱۹۹۹).

ساختار، توالی و تکمیل صرفاً موجب تمایز مفهومی برنامه‌درسی از یادگیری، تدریس و تربیت نیستند، بلکه این مفاهیم در ایده برنامه‌درسی، در نهادی شدن برنامه‌درسی تعیین‌کننده هستند.

«ساختار، توالی و تکمیل جملگی مفاهیم کلی هستند که استقرار و حفظ آنها در حوزه عمومی مستلزم مداخله سازمان‌ها و نهادها است» (همان).

تربیت رسمی و نهاد برنامه‌درسی

با شکل‌گیری نهاد تربیت رسمی، نظامی که مدیریت، برنامه‌ریزی و نظارت می‌شود تا به اهداف از پیش تعیین شده توسط دولت برسد، فهم ما از برنامه‌درسی به عنوان یک نهاد شکل تکامل‌یافته‌تری می‌یابد. از نظر کار^{۱۱} یکی از تأثیرات مهم فرآیند نهادی شدن تربیت در قرن بیستم این بود که، «به نحوی فزاینده، نگاه به تربیت، کم‌تر به عنوان «عمل» و بیش‌تر به عنوان یک «نظام» که سازمان‌دهی، مدیریت، و نظارت می‌شد تا پاسخگوی مطالبات سیاسی و اقتصادی وضعیت مدرن صنعتی باشد،

1. Bureaucratization
2. Centralization
3. Standardizing
4. 'The Method Of The Practical'
5. Deliberation
6. Institutionalized System Of Public Schooling
7. Currus=Race
8. Structure
9. Sequence
10. Completion
11. Carr

معمول گردید. در نتیجه، مبرم‌ترین مسائل پیش‌روی عاملان تربیتی ... سؤالات محدود فنی بودند، در خصوص این که چطور باید به اهداف تحمیل‌شده از خارج که از سوی دولت برای نظام تربیتی وضع گردیده، به مؤثرترین وجه دست یافت.» (کار، ۶۴: ۲۰۰۴)

در چنین شرایطی، بهترین وسیله برای دستیابی به اهداف به مؤثرترین وجه، یعنی برنامه‌درسی، خود باید به مؤثرترین وجه مدیریت شود تا درست عمل کند. از این جهت، برنامه‌درسی به عنوان نهادی که مدیریت، برنامه‌ریزی و نظارت می‌شود تا به اهداف از پیش تعیین شده تربیت رسمی توسط دولت برسد، سابقه‌ای به قدمت نهاد تربیت رسمی دارد.

در مطالعه کارکرد نهاد تربیت رسمی (مدرسه)، دو فرض اساسی مطرح شد که رید از هر دو آنها فاصله گرفت. یکی این که مدارس «نظام‌هایی خودسازمان‌دهنده»^۱ هستند که دانش‌ها و مهارت‌هایی را منتقل می‌کنند، و دیگری ابزاری هستند که از طریق آنها جامعه ساختارهای اجتماعی و اقتصادی را بازتولید می‌کند. او ضمن رد فرض ساده‌انگارانه ماهیت خودگردان^۲ مدرسه، آن را تماماً تحت کنترل نیروهای اجتماعی قرار نمی‌دهد. بلکه مدرسه را نهادی فرض می‌کند که در آن کنشگران^۳ نه بر اساس نیروهای اجتماعی، بلکه بر اساس تصمیمات عقلانی^۴ عمل می‌کنند (رید، ۶۷: ۱۹۸۴).

اصلاحات و نهاد برنامه‌درسی

فهم نهادی از برنامه‌درسی در زمینه اصلاحات نیز بسیار معنادار است. هر جا سخن از اصلاحات است، فهم نهادی از برنامه‌درسی در آن غلبه دارد. به عنوان مثال، وقتی می‌پرسیم تغییر چگونه رخ می‌دهد؟ دولت‌ها تربیت رسمی و برنامه‌درسی را در صدر نهادهایی قرار می‌دهند، که اصلاحات باید از طریق آنها اعمال شود (به عنوان نمونه نک: رید، ۱۹۸۷؛ وستبری ۲۰۰۸).

برنامه‌درسی همواره از طرف گروه‌های دارای علائق خاص سیاسی، اقتصادی و اجتماعی به اشکال مختلف تفسیر شده است، اما اغلب با این باور مدرن همراه بوده است که «قدرت تغییر و اصلاح امور در دستان ما و در نهادهای اجتماعی است که ما به وجود می‌آوریم» (کلیبارد، ۲۳: ۱۹۸۲).

بی‌شک در عصر ما یکی از قدرتمندترین نهادهای اجتماعی برای تغییر و اصلاح نهاد تربیت رسمی است. اما نباید نادیده گرفت آگاهی از این امر با ناآگاهی از تأثیرگذاری نهادهای اجتماعی مجاور همراه بوده است، که پیامد روشن آن، برآورد غیر واقع‌بینانه از قدرت نهاد تربیت رسمی (مدرسه) است. درست یا نادرست، آگاهانه یا ناآگاهانه، نهاد برنامه‌درسی به حلقه صدرنشینان نهادهای اجتماعی برای اصلاح و تغییر راه یافته است، تا جایی که بسیاری از کشورها به دنبال دستیابی به برنامه‌درسی ملی هستند تا بتوانند هر چه مؤثرتر از ظرفیت‌های این نهاد برای بقا و توسعه خود بهره‌برداری کنند.

اما لازم است بدانیم، فهم ما از کارکرد نهاد برنامه‌درسی خود قابل اصلاح است، و می‌تواند بر اساس جهت‌گیری‌های ما دستخوش تغییر و تحول شود، و اعمال ما را تحت تأثیر قرار دهد. رید (۲۰۰۶) بر آن است، چنانچه نهاد برنامه‌درسی را به واسطه خدمات آن در برآوردن نیازهای مادی فرد و جامعه مورد فهم قرار دهیم، به تبع آن، سؤالاتی از نوع کارایی برنامه‌درسی در برآوردن این گونه نیازها برانگیخته می‌شود، و زمینه برای اقدامات عملیاتی گرایانه که از نظر معنایی با برنامه‌درسی به عنوان متن نهادی شده ملازمت یافته است، فراهم می‌شود. این امر موجب می‌شود که اغلب تصور شود برنامه‌درسی به عنوان یک نهاد ضرورتاً با عملیات‌گرایی که گرایش غالب اکثر نظام‌های برنامه‌ریزی درسی در جهان است ملازم است، که البته تصویری نادرست

1. Self-organizing systems
2. Self-directive
3. Actors
4. Rational decisions

است. زیرا اگر نهاد برنامه‌درسی را به واسطه کارکرد آن در برآوردن نیازهای معنوی فرد و جامعه مورد فهم قرار دهیم، سؤالاتی از نوع کارایی برنامه‌درسی در برآوردن این گونه نیازها برانگیخته می‌شود، و زمینه برای اقدامات «عملی»^۱ و «هنری»^۲ نیز فراهم می‌شود. پس، جهت‌گیری ما نسبت به برنامه‌درسی به عنوان یک نهاد در برآوردن انواع نیازهای مادی و معنوی الگوهای متفاوت اصلاحات و اعمال متفاوت از جمله «عملیات‌گرایی»، «عملی» و «هنری» را ایجاب می‌کند.

منابع

- Carr, W. (2004) *The Philosophy and Education*, Journal of Philosophy of Education, 38:1, 55-73.
- Kliebard, H. M. (1982), *Education at the Turn of the Century: A Crucible for Curriculum Change*, *Educational Researcher*, 11: 16.
- Pinar, W. F.; Reynolds, W. M.; Slattery, P.; Taubman, P. M. (1995) *Understanding Curriculum: an Introduction to the study of historical and contemporary curriculum discourses*, New York: Peter Lang Publishing.
- Reid, W. A. (1984) 'Curricular Topics As Institutional Categories: Implications for Theory and Research in History and Sociology of School Subjects' in *Defining The Curriculum: Histories And Ethnographies*, I. F. Goodson and S. J Ball (eds.), Philadelphia: The Falmer Press.
- Reid, W. A. (1987) 'Institutions and Practices: Professional education Reports and The Language of Reform', *Educational Researcher*, 16: 10, 10-15.
- Reid W. A. (1999) 'The Institutional Character of the Curriculum of Schooling' in *Curriculum as Institution and Practice: Essays in Deliberative Tradition*, Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Reid, W. A. Null J. W. (Ed. with and Intro. and Postscript) (2006) *The Pursuit of Curriculum: Schooling and the Public Interest*, Greenwich, CT: IAP-Information Age Publishing.
- Westbury, I. (2008) 'Making Curricula: Why Do States Make Curricula, and How?' in *The SAGE Handbook of Curriculum and Instruction*, F. M. Connelly; M. F. He & J. I. Phillion (eds.), SAGE Publications, Retrieved May 6, 2010 from:
http://www.sage-ereference.com/hdbk_curriculum/Article_n3.html

---

1. practical
2. artistry